

• DEN SVENSKA cigarren

Andra hälften av 1800-talet var den svenska cigarrindustrins storhetstid då det fanns inte mindre än 93 tobaksfabriker i landet. Ändå existerade cigarren som rökverk i drygt hundra år innan den letade sig upp hit till Norden.

TEXT: BERNT DANIELSSON FOTO: TOBAKS- OCH TÄNDSTICKSMUSEUM, STOCKHOLM, NORRKÖPINGS STADSBIBLIOTEK & CLARA NATOLI/MORGUEFILE

PRECIS LAGOM TILL JULHANDELN år 1811 infördes en annons i Stockholmspublikationen »Dagligt Allehanda« som lydde så här: »Uti såp- och tobaksboden till vänster ifrån Västerlånggatan snett emot källaren Duvan finns till salu inkommen bästa sort Sigarrer.« Det var antagligen första gången som man gjorde reklam för cigarrer, som då var ett relativt okänt sätt att använda tobak här i landet. Men tobak hade funnits i riket åtminstone sedan 1601, då ordet för första gången dyker upp i svenska tulldokument. Att tobak blev en blomstrande inkomstkälla är det ingen tvekan om – staten hann med att inrätta inte mindre än fyra olika tobaksmonopol under detta århundrade.

På 1700-talet blev det fritt att införa och tillverka tobaksvaror om man anmält det till Kommerskollegium. Men eftersom man ville begränsa importen och stödja den inhemska näringen uppmanade Kung Fredrik I till tobaksodling och vid mitten av 1700-talet fanns tobaksodlingar i inte mindre än 84 svenska städer. I söder handlade det om Virginiatobak (*Nicotiana Tabacum*) medan man i Värmland, Dalarna och längre norrut höll sig till Bondtobaken (*Nicotiana Rustica*).

Tobaksodling fortsatte att vara lukrativ, några decen-

Interiör från
Brobergs
Tobakshandel
i början av
1900-talet.

nier in på 1800-talet producerades i enbart Stockholm 185 000 kilogram, och tobaksland och ganska ruckliga tobakslador sågs varthelst man tittade.

På Bergielund (numera Bergianska trädgården) utanför Stockholm gjorde P.J. Bergius försök med att odla olika typer av tobak och experimenterade med olika jordblandningar. Han hade egen produktion av snus, röktobak och så kallade »karotter« – en sorts tobaksstänger som man karvade snus ur. År 1779 uppmärksammade Stockholmsposten att Bergius lyckats förädla svenska tobaksblad så att de kunde jämföras med bästa utländska kardustobak (röktobak) – så kallad eftersom den var inpackad, och kardus betyder just omslag eller hölje.

SPOLFORMIG LITEN RULLE

När de allra första cigarrerna av i stort sett det skick vi känner dem idag gjordes, finns det många olika uppgifter om. Men någon gång efter 1614 kom produktion i en liten skala igång i främst Sevilla i Spanien. Det året deklarerade kung Philip II att just den staden skulle vara tobakens huvudstad i världen, och dit skulle all tobak från deras kolonier fraktas.

1676 är ett årtal som anges på flera ställen som året då den första cigarrfabriken etablerades. I början av 1700-talet gjordes för första gången cigarrer av enbart Havannatobak och mot slutet av århundradet hade spanjorerna grundat cigarrfabriker i både Tyskland och Frankrike.

Givetvis kom det cigarrer till Sverige avsevärt tidigare än 1811, många svenskar var ute och rörde sig nere på kontinenten under 1700-talet och även om det där, liksom här hemma, var allra vanligast att man rökte pipa så förekom cigarrer, och självfallet var det några som köpte sådana med sig hem för att kunna visa upp nymodigheten.

Vanligaste förklaringen till namnet är att det kommer från ett ord Mayaindianerna använde för rökning: Ciq-Sigan, men vår egen svenska akademi skriver så här på uppslagsordet i en artikel som trycktes första gången 1904:

»ETYMOLOGI: [jfr holl. sigaar, f., t. cigarre, f., eng. cigar, fr. cigare, m., äldre fr. äfv. cigale, af span. cigarro, →

Här har hela arbetsstyrkan på Hellgrens tobaksfabrik i Stockholm samlats. Till höger ses Swartz fabrik i Norrköping 1879, som koncentrerade sig i första hand på snus och vars mest kända märke var Röda Lacket.

- cigarr cigaretten, som möjl. är bildadt af cigarrna, syrsa hvarvid anledningen till namnet skulle hafva tagits af öfverensstämmelsen i form mellan cigarren och syrsans cylindriska med en konisk spets afslutade kropp.«

För att riktigt förklara vad en cigarr verkligen är, skriver man:

»för rökning afsedd vanligen spolförmig liten rulle af hopvridna torkade tobaksblad hvilken ena änden (bar l. med påsatt munstycke) stickes i munnen o. hvilken andra änden tändes«.

De allra första svenska »spolförmiga små rullarna» tillverkades i Göteborg av en firma vid namn L E Magnus & Co. Den 25 mars 1812 erhöLL Lazarus Magnus rätten att »idka tobaksspinneri«. Två år senare kan man i årsberättelsen läsa att firman tillverkat 76 skålpund »sigarrer«, vilket var omkring 6 000 stycken. Dessvärre gick det hela inte så värst bra, för han lade ner tillverkningen redan sex år senare, möjligen som en följd av en allt hårdare konkurrens, bland annat från Johan Andersson-Gradman, en framgångsrik kapten på Ostindiska kompaniet som 1807 köpte godset Gubbero och sju år senare ansökte om tillstånd att öppna en tobaksfabrik. Han fick till en början avslag, eftersom det ansågs att tobaksnäringsen hörde hemma i städerna, men året därpå beviljades hans ansökan. Andersson-Gradman tillverkade cigarrer som bland annat fanns att köpa vid Munkbron i Stockholm.

1828 lämnades ytterligare en ansökan in om att få göra »alla sorter sigarrer av svenska tobaksblader«. Den var signerad av tysken Isak David Heyman, som senare bytte efternamn till Labatt. I ansökningen återopade han sin tidigare anställning som föreståndare vid en av Hamburgs största tobaksfabriker.

Allra mest känd och framgångsrik av alla de dåvarande tobaksfabrikerna torde väl Ljunglöfs vara, även om man idag mest förknippar namnet med snus (Ljunglöfs

Ettan), men under en lång period tillverkade man också cigarrer. Vid Allmänna Konst- och Industrimässan i Göteborg 1866 hade man en egen monter och förevisade snus, tobak och cigarrer. Då hade grundaren Jacob Fredrik Ljunglöf varit bortgången i sex år och det var sonen Knut Fredrik som tagit över. Det var han som successivt drog ner fabriken sortiment och koncentrerade sig på snus, ett drag som gjorde honom till en av de rikaste männen i landet.

En annan tobaksfabrikör var Carl Swartz (1858-1926), som under tiden mars till oktober 1917 faktiskt var statsminister (av högermodejäng), och hann med att mellan 1906 och 1911 vara finansminister också. Det var farfadern Petter Swartz som 1753 i Linköping grundade firman som i första hand koncentrerade sig på snustillverkning, och deras mest kända märke blev Röda Lacket.

En annan politiker, av kommunalsnitt dock, var Johan Bäckström som från 1877 till 1899 ensam innehade firman Wm. Hellgren & Co. Från 1865 var fabriken den största i Sverige och i början av 1890-talet byggdes ett stort fabrikskomplex i hörnet av Göt- och Åsögatan, ritat av den produktive arkitekten Johan Fredrik Åbom, som också står bakom bland annat Dramaten, Berns Salonger och Musikaliska akademien.

Under åren kom ett flertal andra tobaksfirmor att hamna under Hellgrens vingar, så pass många att man 1912 bildade AB Förenade svenska tobaksfabriker. Samma år lanserades cigarren »Stadion« lagom till olympiaden i Stockholm 1912. Den såldes i träask med bild av Stockholms skyddshelgon, S:t Erik.

Under senare delen av 1800-talet frodades den svenska cigarren och 1897 lär det ha funnits sammanlagt 93 tobaksfabriker i hela landet. Hur många cigarrbodnar som var i farten är svårt att säga – många var det, den saken är klar.

Brobergs Tobak i Göteborg någon gång under 1940-talet och Hellgrens fabrikskomplex på Götgatan i Stockholm.

I Stockholm fick de en minst sagt märklig utformning, bland annat på Östermalm öppnades flera tobaksbodar som hade ett litet (eller flera) rum därbak avsett för bordellverksamhet. Denna besynnerliga koppling mellan prostitution och cigarrer (en cigarr är ju inte alltid en cigarr, som Freud en gång påpekade...) sägs ha kommit sig av att det (givetvis) var män som besökte dem och det märkliga faktum att de hade öppet till sent in på nätterna, något som upprörde pseudonymen Moder som skrev så här 1888 i »Dagny«, en tidning utgiven av Fredrika Bremer-förbundet: »Hvarför äro cigarrbodarne öppna på tider, då alla andra bodar måste vara stängda, hvilket ej endast gäller sön- och helgdagar, utan äfven om nattens första timmar«. Men det som gick för sig i Stockholm sågs inte lika milt längre norrut, I Sundsvall Tidning tisdagen den 10 januari samma år var följande notis införd: »Söndagshandel med tobak. Fru Hulda Karolina Sandin i Hernösand hade af stadsfiskalen S. E. Hultin tilltalats för söndagshandel, emedan hon i sin cigarrbod under sön- och helgdag, dock icke under gudstjänst, sålt tobak, snus och cigarrer. Sundin frikändes af rådhusrätten, men har af högsta domstolen dömts att bota 10 kr«.

Sju år tidigare hade J. A. Broberg öppnat sin första cigarrbutik. 1881 är det officiella årtalet, men Johan August flyttade till Göteborg först året därpå (från Nyköping) och det blev den verkliga starten för Brobergs Tobakshandel. Redan några år senare hade Johan två tobaksaffärer men tyckte då att det gott räckte med en, speciellt sedan man flyttat in i den då nybyggda Göteborgs Arkader på Östra Hamngatan, en minst sagt tidig variant av dagens affärsgallerier, och som kallades »Göteborgs enda privata affärsgata«.

Göteborgs Arkader ritades av den tyska arkitekten Franz Louis Enders, som kom till Göteborg vid 29 års ålder. Hans första uppdrag var byggnaden Vasagatan

9 (Odd Fellows Ordenshus) och det gjorde honom snabbt populär. Ritningarna på hela arkaden var färdiga 1898, men det byggdes i etapper och det skulle dröja länge innan allt blev färdigt. Hela projektet var nära konkurs vid ett flertal tillfällen, men kunde slutföras på 1910-talet. Enders var förtjust i orientaliska inslag, och kunde aldrig motstå frestelsen att rita till torn och lökkupoler på sina byggnader, så även Arkaden vars ståtliga hörntorn förblev en distinkt Göteborgsprofil ända fram till 1972.

Men Arkaden finns än idag, precis som Brobergs Tobakshandel (sedan 1989 har de också en affär i Sturegallerien i Stockholm), och även om deras egna cigarrer inte görs i Sverige så kan man ändå tala om »svenska cigarrer« för de görs enkom för Brobergs och den svenska marknaden. Så även den som komponerades av Broberg i samarbete med välkände Zino Davidoff till Brobergs 125-årsjublieum.

Den är 125 mm lång, lite knubbig och en så kallad »mediumfyllig« cigarr med stor, men mild smak.

Andra som under 2000-talet återupptagit cigarrproduktion med svenska förtecken är Hafströms of Sweden, som drivs av ättlingar till den Waldemar Hafström som mellan 1853 och 1873 var delägare i en cigarrfabrik i Stockholm. Tobakshandeln Eric Mellgren i Göteborg är sedan 2003 delägare i en cigarrfabrik i Nicaragua.

Så trots att den inhemska produktion helt gav upp andan 1977, då cigarrfabriken Frans Suell i Härnösand lades ner, har den svenska cigarren inte slocknat. ■

» Cigarr är bildadt af cigarra, syrsa hvarvid anledningen till namnet skulle hafva tagits af öfverensstämmelsen i form mellan cigarren och syrsans cylindriska med en konisk spets afslutade kropp.«